

17. Фейерабенд Пол. Избранные труды по философии науки / Пол Фейерабенд. – М. : Прогресс, 1986. – С. 515–516 :
18. Философия и культура. – М. : Наука, 1987. – 335 с.
19. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – С. 314.
20. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / Ф. Фукуяма. – Л. : Кальварія, 2005. – 380 с.
21. Шкловский И. С. Вселенная, жизнь, разум / И. С. Шкловский. – М. : Наука, 1976. – 368 с.
22. Шпенглер О. Закат Европы: очерки морфологии мировой истории : в 2 т. / О. Шпенглер. – Т. 1. – М. : Мысль, 1993. – 667 с.

Проанализирована эволюция сложных отношений природы и культуры как фундаментальных понятий мировоззрения в философском контексте. Категории «природа» и «культура» всегда находились и продолжают находиться в эпицентре коллизий классической и современной философии. Они крайне чувствительны к реальным конкретно-историческим обстоятельствам, определяются высокой степенью релятивности.

Природа, культура, гуманитария, культурология, экология культуры.

The evolution of complex relationship between nature and culture as fundamental concepts of an outlook in a philosophical context are analyzed. The categories of "nature" and "culture" has always been and still are at the epicenter of conflicts of classical and modern philosophy. They are extremely sensitive to real specific historical circumstances and they are determined by a high degree of relativity.

Nature, culture, humanities, cultural, ecology of culture.

УДК 141.7

ЛЮДИНА В ПОШУКАХ САМОЇ СЕБЕ: ЛЮДИНА, ТРАНСЛЮДИНА, ПОСТЛЮДИНА. ЩО ДАЛІ?

Л. В. Озадовська, кандидат філософських наук

Пройшовши складний шлях самовдосконалення за допомогою релігії та культури, людство на сучасному етапі зосередилося на самовдосконаленні засобами новітніх технологій. Прогрес вимагає

«переступити» через людину, традиційного *Homo sapiens*, штовхаючи до створення деякої нової мислячої істоти за допомогою новітніх технологій. Проте застосування останніх може викликати незворотні зміни в природі людини, що може призвести до світової катастрофи.

Антропологічна криза, людина, транслюдина, постлюдина, трансгуманізм.

Ознаки антропологічної кризи, яка загрожує не окремим індивідам, а людині як родовій істоті, з кожним днем проступають дедалі яскравіше і окреслюються все чіткіше – це незахищеність і негарантованість існування людини, її повсякденне балансування між життям і смертю. Пройшовши складний шлях самовдосконалення за допомогою релігії та культури, людство на сучасному етапі зосередилося на самовдосконаленні засобами новітніх технологій.

Як писав Ф. Фукуяма, «біотехнологія надає нам засоби довершити те, що не зробили спеціалісти із соціальної інженерії. І тоді ми остаточно закінчимо з людською історією, оскільки ми відмінимо людські істоти як такі. І тоді почнеться нова історія, історія по той бік людського» [1, с. 45]. Людина, яка завжди критично ставилася до самої себе і споконвіку прагнула до самовдосконалення, здається, дійшла до завершення цього процесу і, разом з цим, до завершення свого існування як «вінця природи» й цивілізації.

Нині вже не можна заперечувати, що створені надзвичайні засоби перетворення людини і соціуму породжують кардинальні ризики та загрози майбутньому людства. Драматизм ситуації полягає в тому, що розвиток науки і техніки не зупиняється і потребує їх подальшого вдосконалення. При цьому виявляється, що параметри людини починають його гальмувати і обмежувати. Як образно висловився В. Кутирьов, прогрес техніки веде до того, що потрібно підганяти вже не крісло під людину, а саму людину під крісло, яке постійно вдосконалюється. Тому прогрес вимагає «переступити» через людину, традиційного *Homo sapiens*, штовхаючи до створення деякої нової мислячої істоти за допомогою новітніх технологій. Проте застосування останніх може викликати незворотні зміни в природі людини, що призведе до світової катастрофи. У науці відбуваються запеклі суперечки з приводу того, що стало причиною кризової ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Так, представники філософії постмодернізму вважають, що намагання побудувати життя людства на раціональних засадах призвели до появи протилежної гуманізму форми існування – дегуманізму. Ідеї Рівності, Свободи та Справедливості виявили при прагненні втілення в

реальне життя свій утопічний характер. Гуманізм як світогляд, спрямований на покращення долі людства, виявив свою неспроможність у нових природних і соціальних умовах забезпечити самозбереження людства. Як вважають трансгуманісти, встановивши новий діалог з природою, культурою та, урешті решт, із самою собою, людина, унаслідок цього, втратила саму себе.

Підмітивши та піддавши аргументованій критиці вразливі місця традиційної класичної парадигми світосприймання, постмодернізм запропонував такий проект нового постлюдського майбутнього, який викликав його дуже негативну оцінку з боку поціновувачів класичних гуманітарних цінностей. Так, російський філософ А. П. Огурцов у лаконічній формі резюмував своє бачення постмодернізму: «Природа людини розмивається в лабільних, мінливих актах комунікації, самі акти не упідлеглені будь-яким нормам, спонтанні й самодовільні... Замість зусиль думки – спонтанність, замість відповідальності – свавілля, замість регулятивних норм – консенсус, замість цінностей – домовленості, які не мають обов'язкового характеру і не передбачають довіри та відповідальності, замість реальності – симулякри, замість істини – переконання... таке кредо постмодерністської філософії» [2, с. 9].

Будь-який образ людини, будь-яке «Я» стає для постмодернізму пустою фікцією. Історія продовжується, але людина перестає бути її суб'єктом: із суб'єкта діяльності людина перетворюється в її елемент, або людський фактор. Незадоволеність собою втілюється в мрії про якісно нову людину, здатну необмежено нарощувати свої тілесні, психічні, когнітивні можливості, максимально наближуючи їх до божественних.

Особливістю нинішнього етапу перетворення людини в більш досконалу істоту є той факт, що йдеться, перш за все, про суто технологічне, рукотворне перетворення людини самою людиною, а не про релігійно-онтологічні інтерпретації цього процесу. На думку російського філософа В. Кутирьова, «світ впав в інноваційну істерію, і захоплені вигуки з приводу ...того, що людину будуть удосконалювати, вживляючи чипи, змагаючись, хто більше їх вставить, потім взагалі замінюючи на винайдені ними самими конструкти, стають все голоснішими» [3].

Відразу ж вимальовуються два, діаметрально протилежні прогнози розвитку постлюдського майбутнього. Оптимістичний прогноз навіть не допускає можливості посилення расових проблем, війн між людьми і постлюдьми тощо. Згідно з ним, загальна тенденція здешевлення медичних та біотехнологічних послуг, розвиток робототехніки створюють можливість перерозподілу додаткової собівартості на користь населення. Цей прогноз дуже

нагадав мені сценарій комуністичного суспільства Маркса-Енгельса, вибудований на ідеї суспільної форми власності, завдяки чому визнавалася можливість побудови суспільства рівних можливостей для всіх.

Поряд з ним, дедалі більшої ваги набирає інший, протилежний йому сценарій, який наголошує на загрозливій тенденції спочатку спотворення майбутнього людства, а потім і його знищення. «І ось чергова іронія історії, – проголошує основну думку цього сценарію російський філософ В. Кутирьов. – Мрії про нову людину збуваються, але, як завжди, перевернуто вона постає у вигляді постлюдини» [4, с. 54]. І продовжує далі: «А повинні були б текти сльози (*замість захоплених вигуків* – Л. О.), тому що у відкритій формі, безсоромно, на передових рубежах прогресу ведуть розмову про те, як люди будуть жити в резерваціях, якщо, звичайно, нові гібридні покоління й розумні роботи дозволять їм жити»

Мета дослідження – проаналізувати трансформацію уявлень, щодо людини, як традиційного *Homo sapiens*, а також можливе створення на базі сучасної людини – нової мислячої істоти за допомогою новітніх технологій.

Виклад основного матеріалу. Переструктурування біологічних засад людини, вживлення в мозок людини мікрочіпів, що забезпечують краще функціонування нервової системи, та відновлення втрачених у зв'язку з певними захворюваннями функцій створюють передумови до підриву засад життя людини і, в кінцевому підсумку, до «розлюднення» самої людини, втрати її цілісності, та зведення сутності людини до суто мозкової діяльності. А оскільки людська культура пов'язана з тілесністю людини та її емоційним станом, такий підхід спонукає говорити про кінець людини як такої і кінець людської історії. Людина продовжує існувати, але не як особистість, а як людський фактор у техногенному світі.

Кардинальна відмінність людини як особистості від людини як фактору полягає в тому, що цілісність поступається місцем фрагментарності, самостійності – підлеглості, творчості – автоматизму дій. Історія продовжується, але людина перестає бути її суб'єктом: з суб'єкта діяльності людина перетворюється в її елемент, або людський фактор. Отже, технологічні загрози з новою силою і під новим кутом зору висувують одвічні проблеми про сутність і природу людини й людськості, особистісне самовизначення та межі людського «Я».

Саме поняття людини в його філософсько-науковому вимірі було створене в певний історичний момент відповідно до потреб свого часу. Як і будь-яка історична реалія, як наголошує Фуко, поняття людини є дещо кінцеве, змушене з моменту своєї появи

вписатися в уже існуючі форми органічного життя та соціального устрою. «Принаймні зрозуміло одне, людина – це не найдавніша і не найстаріша з усіх проблем, які стоять перед людським знанням, – пише М. Фуко. – Археологія нашої думки легко доводить, що людина – це витвір недавнього часу і кінець її, можливо, вже недалеко. Якщо ці установки зникнуть так само, як вони виникли, якщо будь-яка надія зруйнує їх, як зруйнувалося наприкінці XVIII ст. підґрунтя класичного мислення, тоді – за це можна ручатися – людина зітреться, як обличчя, намальоване на узбережному піску» [5, с. 559].

Але, як зауважує М. Хайдеггер, «зникнення не є ніщо, у ньому – надзвичайна таємничість буття серед панування наявності». Так і «смерть людини» у Фуко – це не абсолютне зникнення людини, а руйнування того образу людини, який був створений гуманізмом, це прорив у інший вимір, в якому не існують такі поняття, як єдина Істина та загальнолюдське Добро.

Адже з розвитком індустріалізації та технологізації виробництва увага загострюється на розумінні людини як елемента матеріально-технічного прогресу, як своєрідного додатку до машини, необхідного «гвинтика», позбавленого будь-яких особистісних характеристик. Система намагається перетворити людину в раціональний пристрій шляхом усунення індивідуальних особливостей і свободи, під якою розуміють непередбачуваність людської поведінки.

Сучасна технологічна цивілізація створює людину, за своїми зовнішніми проявами складну, як машини, з якими їй доводиться працювати, але спрощену за своїм внутрішнім світом, людину, позбавлену емоцій, почуттів, але наділену надрозумовими здібностями, уподібненими розуму комп'ютера. Але коли всі дії, думки й почуття людини раціоналізовані, тобто, людина, подібно до машини, здатна виконувати безліч повторюваних дій, вона, як і машина, стає внутрішньо мертвою.

Вважаючи людський фактор основним винуватцем техногенних аварій, катастроф і криз, деякі сучасні філософські течії, вбачають вихід із цієї складної екзистенціальної ситуації у створенні нового трансцендентально-віртуального світу, діючою особою в якому постане «постлюдина», що буде позбавлена негативних якостей. Людина-робот мислить і діє відповідно до стандартних шаблонів, в емоціональному та інтелектуальному плані обмежуючись лише тими проявами, які необхідні для забезпечення існування.

Цей новий вимір людськості отримав в сучасній літературі назву «трансгуманізм», під яким розуміють новий філософський рух, що визнає можливість і потребу фундаментальних змін у становищі людини з метою посилення її фізичних, розумових та психічних

здібностей заради уникнення страждань, хвороб, віддалення, а в ідеалі – уникнення самої смерті.

Принципова відмінність трансгуманістичної парадигми від традиційного гуманізму полягає в тому, що нині існуюча на Землі людина більше не вважається ні вершиною еволюції, ні метою своєї власної діяльності, на чому, свого часу, наполягав ще Кант: завжди ставитися до людства як у своїй власній особі, так і в особі будь-кого іншого, як до мети й ніколи не ставитися до нього тільки як до засобу. Трансгуманізм ґрунтується на тезі, що людина може й повинна вдосконалюватися, радикально збільшивши свої фізичні сили й розумові здібності, переставши для цього боятися «перестати бути людиною». У підґрунтя трансгуманістичних переконань покладено ідею про те, що людський вид не є ні кінцем її еволюції, ні її вінцем, а радше її початком.

У 2000 р. у Великобританії під редакцією філософа Н. Бадмінгтона вийшов збірник «Постгуманізм», в якому зібрані різнопланові статті, об'єднані однією думкою – відмовою визнавати гуманізм єдиною правильним світоглядом, протиставляючи йому постгуманізм як новий світогляд деякої нової істоти, породженої поєднанням людини з машиною.

Послугуючись критикою гуманізму М. Фуко, Л. Альтюссера та інших як певної ідеології, спрямованої на експансію європейських цінностей на весь світ, постгуманізм заявляє себе як деяка невизначена, але бажана альтернатива гуманізму. Але буквальный зміст терміна «постгуманізм» робить цю альтернативу не тільки невизначеною, але й небезпечною для людини. Адже саме слово означає любов до людини після людини, як життя після життя. Сама термінологія і зміст термінів «транс-» і «постгуманізм» залишаються доволі невизначеними, що дає змогу іншим дослідникам висловлюватися достатньо іронічно: «Трансгуманізм звучить гордо, але незрозуміло».

Один із засновників трансгуманістичного руху, філософ і футуролог Макс Мор, дає два визначення трансгуманізму:

1. Трансгуманізм як філософське вчення про наслідки, можливості та загрози «emerging»-технологій, що здатні значно підсилити людські здібності.

2. Як інтелектуальний і суспільно-культурний рух за найпоширеніше використання нових технологій з метою набуття й використання людиною якісно нових можливостей.

Проте визначення трансгуманізму як філософського осмислення наслідків нових технологічних здобутків є дещо перебільшеним. Швидше можна погодитися з тим, що він є певним міфом масової свідомості, яка утверджує трансгуманізм як «нове

мислення, що кидає виклик думці про те, що людське становище є й залишається по суті незмінним». У підґрунтя трансгуманістичних переконань покладено ідею, що людський вид не є кінцем нашої еволюції, а, швидше, її початком, що обумовлено визнанням біологічної недосконалості людини. Трансгуманісти вірять (саме вірять, оскільки вагомих аргументів вони не наводять), що нові технології відкривають шлях («перехід») до свободи, здоров'я та добробуту людини.

На їхню думку, наш час – це час, коли техніка зможе продовжити еволюцію людини, розпочату природою. За допомогою нових технологій трансгуманісти прагнуть значно посилити розумові, фізичні та психологічні здібності людини, а в ідеалі – ліквідувати її старіння та смерть. Особливо перспективними трансгуманісти вважають такі технології як нано- і біотехнології, інформаційні технології (розробки у сфері штучного інтелекту, завантаження свідомості в пам'ять комп'ютера тощо). Так, М. Мор пише: «Коли технологія дозволить нам подолати себе в психологічному, генетичному аспектах, ми, коли станемо транслюдми, зможемо перетворити себе в постлюдей – істот безпрецедентних фізичних, інтелектуальних та психологічних здібностей, самозапрограмованих, потенційно безсмертних, нічим не обмежених індивідів» [6, с. 22].

Вважаючи себе послідовниками ідей епохи Просвітництва, трансгуманісти наголошують на тому, що вони не відкидають його ідеалів, зокрема, цінності людського існування, прав і свобод окремої людської особистості з тією відмінністю, що вони постійно акцентують на необхідності виходу за всі горизонти існування людини. Але, залишаючись в принципі послідовниками просвітницьких ідей, вони полишають в тіні питання соціального буття та форм функціонування соціальної свідомості й соціальних інститутів, які хвилювали людство ще з часів Платона.

Натомість вони висувають на передній план проблеми постійного удосконалення людського тіла в пошуках кращих форм існування. Тобто, відбувається переакцентація із соціального на індивідуальне, особистісне, щоб за допомогою технологічних засобів вийти за межі того, що ми звично вважаємо власне людським. Хоча слід відзначити, що трансгуманізм не є однорідним, і такі його течії, як ліберальний та соціальний трансгуманізм мають свої погляди на те, яким має бути суспільство майбутнього.

Трансгуманізм позиціонує себе як деяка нова антропологія, вводячи в науковий обіг цілу низку нових понять, таких як транслюдина, постлюдина, зверх- або надрозум, завантаження свідомості тощо, за якими прозирають настільки кардинальні зміни, які суттєвим чином трансформують не тільки тіло людини, але і її

життєвий світ. Унаслідок цих змін стає незрозумілим, чи не втратить людина свою антропну ідентичність. Тому, на мій погляд, трансгуманізм не може претендувати на статус нової філософської антропології, а є, швидше за все, явищем наукової, ніж філософської культури, яка ввібрала, осмислила та узагальнила (і певним чином міфологізувала) нові технічні можливості розвитку людини. Як прояв масової культури трансгуманізм прагне злитися з постгуманізмом як філософським переосмисленням цінностей гуманізму в епоху глобальних технологічних зрушень. Тому дуже часто ці терміни використовуються як синонімічні.

На відміну від трансгуманізму, постгуманізм відразу заявляє себе як філософське осмислення всіх глобальних метаморфоз, що відбуваються з людиною в епоху «пост» – постмодернізму, постструктуралізму, постєвропоцентризму тощо. Найбільш поширеним є визначення постгуманізму як світогляду, що приходить на зміну гуманізму, як майбутнє гуманізму в епоху «пост». З цього визначення зрозуміло, що основна увага його прихильників зосереджується не на виробленні концептуальних та світоглядних принципів постгуманізму, а на запереченні, протесті проти традицій гуманістичної думки. Тому в постгуманізмі вбачають світогляд, що приходить на зміну безмежній вірі в прогрес гуманізму, в цивілізаційну місію людини на Землі.

Постгуманізм не можна визначити як деякий напрям, ідею чи школу, оскільки різні мислителі наповнюють його різним змістом. Це ще недостатньо сформоване, аморфне поняття, яке об'єднує філософські роздуми про прихід нового часу, нового типу мислення. Спільним для них є прагнення в різних теоріях і під різними кутами зору подолати гуманізм. І в цьому вже полягає його вихідна слабкість, оскільки визначаючи себе як «пост», він відразу наражає себе на критику принаймні на двох напрямках:

1. Не несе конкретного позитивного смислу, обмежуючись виявленням суперечностей у системі світоглядних установок епохи Ренесансу і Нового часу.

2. Прагнучи визначити проблемне поле сучасної культури, він обмежує його проблемним полем тієї епохи, яку критикує. Звертаючись до старого і переоцінюючи стереотипи мислення та поведінки людини попередніх епох, постгуманізм відтворює постійне невдоволення людини світом, в якому він живе.

Показовим є той факт, що організатори конференції, присвяченої постгуманізму в університеті Суррея, Гілфорд (тема конференції – «Поява постгуманістичного суб'єкта», 2010), не змогли опублікувати матеріали конференції, оскільки в першій доповіді, заявленій як основна, її автор Е. Муслі послідовно доводив

неспроможність поняття «постгуманізм». Якщо ж говорити про цінність поняття постгуманізму (до речі, як і постмодернізму, з яким він нерозривно пов'язаний), для сучасного аналізу суспільно-економічної і культурної ситуації даного етапу розвитку людства, то вона полягає, перш за все, у виявленні недоліків і критиці мислення епохи Просвітництва, а не у виробленні позитивних програм сучасних відносин людини зі світом.

Відповідно, і терміни «транслюдина» та «постлюдина», залишаються достатньо аморфними, дуже часто використовуючись як синонімічні. Загальним для них є те, що вони репрезентують нову техногенну людину, яка створить новий постлюдський світ і зможе його вдосконалювати. «Вікіпедія» дає визначення транслюдини як «перехідної людини», першого кроку до постлюдини, або як такої, що активно готується стати постлюдиною, зосереджуючись на покращенні свого тіла, використовуючи радикально нові можливості для подолання хвороб та досягнення безсмертя. Трансгуманісти хочуть не «залишитися людьми», а, навпаки, перестати ними бути (навіть саме поняття «людина» для них є позначенням чогось не досить досконалого, ущербленого, занепаłego), стати більш досконалими істотами, тобто трансхьюманами, або не людьми.

Щодо «постлюдини», то цей термін, як і похідний від нього термін «постлюдськість», хоча й широко використовується в сучасній літературі, проте також не має чіткого наукового визначення ні як філософське поняття, ні як поняття науково-технічної сфери, і має, швидше, метафоричний характер. Останніми роками, замість того, щоб набувати більш точного змісту, терміни «трансгуманізм» та «постгуманізм», «транслюдина» і «постлюдина», унаслідок наявності цілої множини неузгоджених одна з однією суперечливих дефініцій, дедалі частіше сприймаються як ненаукові, а самі образи «транслюдини» і «постлюдини» – як такі, що лежать у межах футурології.

Практично всі дефініції мають негативний присмак, акцентуючи не на змістовому аспекті такого явища як постлюдина, а лише фіксуючи наявність або відсутність певних якостей. Наведемо одне з найбільш розповсюджених визначень постлюдини: «постлюдина – гіпотетичний образ майбутньої людини внаслідок впровадження передових технологій; нащадок людини, модифікований такою мірою, що вже не є людиною; людина, генетично змінена й покращена до такого стану, який не вміщується в межі людської істоти».

Можна погодитися із засновником нового напрямку дослідження нової людини – синергійної антропології С. Хоружим, що змістового визначення постлюдини не існує тому, що не існує ще самого такого

феномена як постлюдина. «Постлюдина», як то кажуть, «ще тільки на підході», про неї ще тільки мріють, а виміряти можна що завгодно. Так, до цієї справи долучився навіть Л. Троцький, який ще у 1923 р. написав: «Людина захоче оволодіти процесами у своєму організмі: диханням, кровообігом, травленням, заплідненням ... підкорить їх контролю. Життя, навіть чисто фізіологічне, стане колективно-експериментальним ... Людина поставить собі за мету ... створити більш високий суспільно-біологічний тип, якщо хоче – надлюдину» [7, с. 196–197].

Тільки з появою об'єкта можна буде виробити і змістовний термін для його позначення. Доти можна говорити лише про можливі шляхи його створення. Вчені вирізняють два таких шляхи, що пов'язані з різними технологіями створення постлюдини і є доволі різними, але з часом виявляють тенденцію до зближення. Перший з них – це шлях комп'ютерних технологій, які розвивають форми поєднання й зрощення людини з комп'ютерною технікою; він веде до появи такої форми постлюдини, як *кіборг* (термін введено ще в 1960 р. для означення будь-якого гібриду людського тіла, включаючи мозок, і штучних механізмів).

Формування *кіборга* – двосторонній процес: а) укорінювання машинних елементів в тілі людини – так звана актуальна кіборгізація; б) занурення людини у кіберпростір, у світ машин шляхом виключення її з реального простору та розміщення у віртуальному, який отримує назву «конструктивного туману». У кінцевому підсумку, ці два процеси зливаються в один; людина звільняється від недосконалого тіла, перетворюючись у безтілесне «комп'ютерне забезпечення», і в такому вигляді завантажує себе в комп'ютер.

Другий шлях створення постлюдини – шлях генетичних змін, маніпуляцій з генетичними програмами, загалом з геномом людини. Створена таким чином істота, на відміну від *кіборга*, залишається живим створінням, але суттєво відмінним від людини. Для такого підвиду постлюдини вчені пропонують використати термін *мутант*, який достатньо адекватно описує сутність проведених змін в організмі людини, та *клон* – точна генетична копія певного людського організму, але копія, позбавлена вад і особливостей тієї людини, клоном якої він є. На етапі створення *клона* первинна орієнтація на лише «покращення» наявного набору інтелектуально-сенсорних і тілесно-фізичних якостей людини замінюється на більш радикальну – проектування й створення за допомогою генної інженерії людини з наперед заданими якостями.

Як наслідок, підкреслює Ф. Фукуяма, «ми перемішаємо гени людини з генами стількох видів, що перестанемо розуміти, що ж таке

людина» [8, с. 351]. Як копія, а не оригінал, *клон* суттєво відрізняється від людини, так само, як будь-які штучно спроектовані емоції та почуття відрізняються від живої реакції людини (акцент на слові «жива») і тому теж може розглядатися як постлюдина. Отже, постлюдина, якою так прагне стати транслюдина, – це нащадок людини, але модифікований такою мірою, що вже не є людиною, оскільки важко навіть визначити, що залишиться у неї від людини у звичному розумінні цього слова.

Але складність полягає не тільки в цьому. Зазначивши, що *Клон є Двійником* людини, ми відразу переводимо цю проблему в контекст дуже актуальної для всієї світової культури теми *Двійника*. Поява *Двійника* означає кінець, смерть того «Я», *Двійником* якого він є, кінець його унікальності й ідентичності. Тема *Двійника* проходить через всю культуру людства з прадавніх часів, набуваючи особливої значущості в ХІХ–ХХ ст. Щоб віднайти себе, душа людини повинна зазнати багато випробувань і подолати безліч перепон. Досягти цієї мети вона здатна шляхом перевтілення в різні образи свого «Я», але при цьому не повинна втратити своєї цілісності.

Принципова заборона на втрату єдності «Я» була в усі часи існування людства, але вона, хоча і в ілюзорній формі, повсякчас порушується, постаючи у формі роздвоєної свідомості літературних героїв. Яскравим прикладом можуть бути твори Ф. Достоєвського, героїв якого постійно супроводжують «довічні співбесідники» на всьому життєвому шляху. Коли ж віра в існування іншої половини себе як реальної особистості доходить до абсолютизації, ми стикаємося з людською трагедією: повне розщеплення цілісного «Я» на різні уламки свідомості відбувається у формі такої хвороби, як шизофренія.

Як пише учениця Фрейда і, водночас, учениця Юнга, С. Шпільрейн, яка впродовж тривалого часу спостерігала психічно хворих, під час психічного розладу у людини поступово зникає власне «Я». Це відбувається внаслідок боротьби між двома антагоністами – «родовою душею» і «Я-душею». «Родова душа бажає зробити «Я-уявлення» безособистісно типовим, «Я-душа захищається проти такого розчинення... «родова душа» прагне асимілювати «Я-душу», тоді як «Я», як і кожна його частинка, прагне до самозбереження в притаманній йому формі» [9, с. 215–216]. Результати спостережень над душевно хворими людьми і роздумів з цього приводу С. Шпільрейн виклала у своїй концепції деструкції, яка відіграла особливу роль у становленні психоаналізу. Її головна ідея полягає в тому, що будь-який розвиток, як поява нового, має своєю передумовою руйнування й знищення попереднього стану.

Згодом ідея деструкції набула важливого значення в аналізі соціальних явищ та явищ культури і цивілізації. Е. Фромм в «Анатомії людської деструктивності» у контексті вчення Фрейда про тяжіння до Ероса та Танатоса звернув увагу на зростання рівня деструктивності в процесі розвитку культури і цивілізації. У XX та XXI століттях ця проблема, у зв'язку з усе більшим інноваційним розвитком, набирає загрозливих масштабів. «Куди ми летимо в XXI столітті, збентежені й пригнічені, втративши впевненість у всіх попередніх ідейних напрямках, але підхоплені небувалим технічним вихором? Мені здається, ми рухаємося на той світ. Як услід за Старим Світом був відкритий і обжитий Новий, так тепер ми переселяємося з Цього світу на Той світ, тільки не помічаємо цього» [10, с. 621] – так драматично оцінює М. Епштейн сучасну ситуацію.

Епштейн М. звертає увагу на те, що трансгуманізм проголошує виникнення так званої точки сингулярності або вибухової точки розвитку, коли приблизно в середині XXI ст. комп'ютерні системи замінять недосконалі біологічні органи та організми, створюючи можливість безперервного обміну постлюдського техноорганізму з навклишнім середовищем. Те, що традиційно розуміють під суб'єктом, розчиниться в інформаційних і електронних мережах. Таким чином, реальне існування замінюється віртуальним, а гуманізм – гуманологією, суть якої полягає в тому, що людина урівнюється з безтілесним розумом, тобто, людина втрачає свою емпіричну суб'єктність, зникає, вмирає, але вмирає як біологічна істота, відроджуючись «творчо» як новий інтелект.

«Краще, на що може сподіватися людина як біологічна істота – це на свою внутрішню технізацію, яка доповнить технізацію і роботизацію всього соціуму» [11, с. 145]. Епштейн М. вважає таку технолюдину центром нової гуманології, що осягає людське в найрадикальніших перетвореннях, які виходять далеко за межі біологічної природи людини. Гуманологія якраз і займається вивченням того, «що залишається в людині після привласнення її функцій машиною, що мислить, і того, що відбувається з машиною в міру її олюднення» [11, с. 149].

На думку М. Епштейна, навіть коли людський розум «переходить» у штучний, звільняючись від тілесності, він залишається в межах людськості. Епштейн М. «розтягує» поняття людськості за горизонт, де людину віднайти неможливо, де слід говорити навіть не про транслюдину, як перехідну ланку, а про постлюдину, яка, переступивши через людину, вийшла за межу «людського, занадто людського». Такий «переступ», на його думку, є найвищою точкою самотворчості людини за межами людського. Гуманологія, за Епштейном, дзеркально симетрична відносно

антропології: «предмет антропології – людство, що виростає з природи; предмет гуманології – людство, що переростає в техніку, яку воно само створює» [11, с. 149]. Таким є глобальний результат зрушення гуманітарної парадигми: від людини як особливої форми Сущого до Іншого, яке при прискіпливому розгляді виявляється зрушенням до Ніщо, у Нікуди.

Багатьом прихильникам трансгуманізму такий висновок не здається трагічним. Російський представник цього напрямку Г. Л. Тульчинський вважає, що в майбутньому антропологія людини буде замінена персонологією, в якій земна емпірична тілесна людина поступиться місцем деякому концепту з «вільної духовності», що тільки свідчитиме про несуттєвість «антропоморфності» людського. Сучасна культура «розлюднює» людину, що, на його думку, дозволяє «відкрити важливість постлюдськості, дозволяє за трьома соснами побачити ліс і шлях у ньому» [13, с. 638].

Незважаючи на всю метафоричність і різноманітність використання автором терміна «постлюдська персонологія», усе ж можна віднайти у нього і більш-менш точне його визначення як «раціональне уявлення про особистість як семантичну структуру, втілену в різних структурах» [13, с. 144]. Антропоморфність особистості перестає бути обов'язковою, швидше за все, вона стає надлишковою, коли тіло перестає бути гарантом існування особистості. На перший план виходить наявність свідомості й самосвідомості, яка для свого функціонування не потребує тілесності. «Прояви духовного універсальні та єдині – унаслідок своєї постлюдськості» [12, с. 144] – резюмує своє кредо Г. Л. Тульчинський.

Транс- і постгуманісти часто-густо зводять сутність людини до наявності розумових здібностей та фізичних можливостей, наголошуючи на тому, що постлюдина буде наділена унікальними розумовими й фізичними можливостями, які значно перевищують здібності пересічної, немодифікованої людини:

- тіло не буде підвладне хворобам, з віком не буде старіти, забезпечуючи його володарю вічну молодість і енергію;
- розум постлюдини може бути порівняний з розумом найвидатнішого генія, який існував будь-коли і будь-де за всі часи людської цивілізації;
- пам'ять постлюдини своєю досконалістю і обсягом буде перевищувати пам'ять найпотужнішого комп'ютера.

Коли трансгуманісти говорять про відмову розуміння суті людини, це, швидше за все, означає відмову від таких ефемерних, на їхню думку, понять, як душа (на наявності якої у людини особливо наполягає релігія) і Дух (на якому акцентує філософія, оскільки саме

Дух характеризує «здатність людини відтворювати себе у предметному світі (зокрема світі культури) та розпредмечувати цей світ через творчу особистість» (Кримський С. Б.). Отже, самовдосконалення відбувається за рахунок відмови від усього людського, від людяності.

За допомогою новітніх біо- та кібертехнологій людина створює нового носія інтелекту – постлюдину, яка може повстати проти неї самої. На зміну заколоту машин і роботів, про що активно писали в середині ХХ ст., у ХХІ ст. може прийти заколот постлюдей. Недарма в Інтернеті можна зустріти дуже популярну тезу «Постлюди йдуть». Постлюдина, в очах постгуманістів, – це якісно нова істота, здатна керувати своїми фізичними, психічними й розумовими здібностями, максимально наближуючи їх до абсолютних або божественних.

«Як постлюдина, ви будете володіти розумовими і фізичними властивостями, що значно перевищують можливості будь-якої немодифікованої людини. Ви будете розумнішою, ніж будь-яка людина-геній і будете мати більш досконалу пам'ять. Ваше тіло не піддаватиметься захворюванням і не буде руйнуватися з віком, що забезпечить вам необмежену молодість і енергію. Ви зможете отримувати набагато більшу здатність відчувати емоції, задоволення, любов або захоплення красою. Ви не будете змушені відчувати втому, нудьгу або роздратовуватися через дрібниці», – обіцяють трансгуманісти [13].

Існує одне «але»: *ви більше не будете природним створінням*, Ви – це штучне поєднання людини з машиною, а в більш глобальному варіанті це може бути штучно створений автомат, або конструкція, яка вбере в себе найкращі риси обох. Якщо обмежитися розумінням мислення як здатності отримувати, опрацьовувати та використовувати інформацію, то робот, дійсно, може підійти під таке визначення людини. А пацієнт психіатричної лікарні, за цим визначенням, безперечно, не може претендувати на звання людини. Такий підхід дуже близький до поглядів нацистів, проголошених ними під час другої світової війни.

Якщо в історії розвитку людства (і навіть на початку ХХ століття) більшу увагу приділяли соціальному аспекту природи людини, чим пояснюється значна кількість соціальних утопій, починаючи з «Утопії» Т. Мора і закінчуючи комуністичною утопією, реальне втілення якої довело неспроможність її реалізації у тому вигляді, в якому її було задумано у працях Маркса і Енгельса, то у ХХІ столітті, у зв'язку з розчаруванням у можливості створення ідеального соціального устрою і появою ряду художніх творів із цієї проблеми (Замятін Є., Платонов А., Дж. Оруелл та ін.), на перший план виходять утопії індивідуальні, які акцентують на постійному, а в

ідеалі – й на безмежному розширенні індивідуальних можливостей людини.

Засобами реалізації цієї мети постають не соціальні перетворення, а новітні досягнення науки й технології. Технологічна еволюція людини має вписатися в кращий світ для кращих людей, в якому панує світова безпека, технічний прогрес і максимальна доступність для всіх нових технологій. Тоді людина зможе наблизитися до здійснення споконвічної мрії про власне безсмертя. Тому конструюванню підлягають не тільки генетичні, але й соціально-психологічні якості людини.

Доречно тут звернути увагу на той факт, що ідея постлюдини сягає своїми витокami філософського вчення Ф. Ніцше про надлюдину. Багато дослідників відзначають співзвучність понять «надлюдина» і «постлюдина», відповідно, на співзвучність етики Ніцше та етики постгуманізму. Саме в надлюдині Ф. Ніцше сконцентровано «смысл буття і землі», а сама «людина – це дещо, що потрібно подолати», вона – лише перехідна ланка, канат до «надлюдини». Людина, сповідуючи етику «маленької людини», залякла у своєму нинішньому стані, зупинилась у своєму інтелектуальному та емоційному розвитку. Тому, лише переборюючи свої вади й недоліки, вона зможе досягти довершеності, самовдосконалення «надлюдини». Для цього потрібно зруйнувати цю застарілу етику та створити нову – етику «надлюдини», яка відкриє перед людиною смысл її життя і буде стимулювати її прагнення до саморозвитку.

Здавалося б, існує цілковита подібність між етикою Ніцше і етикою транс- і постгуманізму. Як і Ніцше, вони вважають транс- і постлюдину вищим рівнем розвитку людини, її довершеним взірцем. Але між Ніцше і постгуманізмом існує дуже суттєва відмінність. Якщо в словах Ніцше відчувається великий біль і жаль до так званої маленької людини й звернення до неї із закликом самовдосконалення, то етика транс- і постгуманізму, констатуючи недосконалість людини, вбачає можливості перетворення людини в транс- і постлюдину в новітніх біо- та інфотехнологіях. Тоді як Ніцше закликає до самовдосконалення, то транс- і постгуманісти виходять з того, що людині нічого не потрібно робити для вдосконалення свого тіла й розуму – за неї все зроблять новітні технології, тобто, у Ніцше людина виступає в ролі суб'єкта діяльності на шляху до «надлюдини», тоді як у транс- і постгуманізмі людина виступає в ролі об'єкта застосування новітніх технологій.

Звісно, зупинити прогрес ще нікому і ніколи не вдавалося, але завдання полягає в тому, щоб спрямувати його на користь людству. Як наголосив один із засновників Римського клубу А. Печчеї, не

можна сліпо виступати проти прогресу, але ми повинні виступати проти сліпого прогресу. Прогрес має бути не сліпим, а усвідомленим, тобто шляхи й напрями прогресу потрібно навчитися вибирати. На сьогодні прогрес відбувається стихійно, під впливом таких факторів, як конкуренція, прагнення якнайшвидше отримати і втілити в практику той чи інший науковий результат, Відбувається війна всіх проти всіх.

Це дуже складно – пройти між Сциллою зникнення від прогресу і Харибдою таких змін, що в людині від людини не залишиться нічого, окрім назви, та й від неї багато технократів пропонують відмовитися. Але у людства не залишається іншого виходу, хіба що приречено покластися на волю... Але на чию волю? Раніше звично говорили, що покластися потрібно на волю Бога, але від Бога постгуманісти давно відмовилися.

Висновки. На кожному етапі вторгнення в тіло і мозок людини на перший план повинні виходити не просто проблеми технологічного вдосконалення людини, а нерозривно пов'язане з ним питання: для чого це робиться. Герменевтика повинна на перший план висувати не технологію, а антропологію, розглядаючи такі питання:

1. Що відбувається з людською свідомістю, цілісною людською особистістю під час технологічного втручання в її тіло чи мозок?

2. Що відбувається зі сферою людських емоцій та естетичним сприйняттям світу?

3. Що відбувається із соціальними вимірами існування людини та сферою спілкування тощо?

Тільки такий багатосторонній підхід дозволить зберегти за людиною право на життя як повноцінної історичної постаті та дозволить уникнути небезпеки звести розуміння людини (як твердо переконані деякі поборники технологічного прогресу) до деякої «машини з м'яса, яка носить у черепі комп'ютер» [8, с. 43]. Акцентуючи не на самих технологічних стратегіях, а на стратегії вибору цих технологій, людство запобігатиме не прогресу науки, а вибору технологій, небезпечних з точки зору збереження людської цивілізації.

Сфера технологій, спрямованих на суттєві зміни в тілесному й інтелектуальному становищі людини, повинна виконувати службову функцію і не перебирати на себе не притаманні їй функції визначення ролі та місця людини у світовому процесі, функції, які їй не належать, а у разі їх узурпації загрожують самознищенням людини під безупинне славослів'я технологічному прогресу. Людство повинно заново осмислити свою людськість, визначивши, що в ньому має бути збереженим за всяку ціну, оскільки саме воно визначає смисл і суть

людськості, а що може бути змінене й оновлене, оскільки ці зміни та оновлення не загрожують його існуванню, а лише забезпечують його в нових умовах. Інакше кажучи, ми повинні, не наражаючи людство на небезпеку загибелі від наукового прогресу, вибрати такі шляхи його розвитку, які, не давали б йому можливості зникнути, а давали змогу вдосконалюватися та розвиватися.

Список літератури

1. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. – М., 2002.
2. Огурцов А. П. Постмодернистский образ человека и педагогика / А. П. Огурцов // Человек. – 2001. – № 3–4.
3. Кутырев В. Сопротивляться постчеловеческой реальности / В. Кутырев // Независимая газета. – 10.10. 2012.
4. Кутырев В. А. Философия постмодернизма : научно-образовательное пособие для магистров и аспирантов гуманитарных специальностей / В. А. Кутырев. – Н. Новгород. – 2006.
5. Foucault M. L archeologie du savoir / M. Foucault. – Paris, 1966.
6. More M. In preise of de Devil / M. More // Libertarian Alyanse. – 1991. – № 3.
7. Троцкий Л. Литература и революция / Л. Троцкий. – М., 1991.
8. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее / Ф. Фукуяма. – М., 2004.
9. Шпильрейн С. Деструкция как причина становления / С. Шпильрейн // Логос. – 1994.
10. Эпштейн М. Из книги «технофантазмы» / М. Эпштейн // Из Америки. Все эссе. – Екатеринбург, 2005.
11. Эпштейн М. Творческое исчезновение человека. Введение в гуманологию / М. Эпштейн // Философские науки. – 2009. – № 2.
12. Тульчинский Г. Л. Постчеловеческая персонология. – Г. Л. Тульчинский, СПб, 2002.
13. Общие вопросы трансгуманизма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eternalmind.ru/content/view/67>

Пройдя сложный путь самосовершенствования с помощью религии и культуры, человечество на современном этапе сосредоточилось на совершенствовании средствами новейших технологий. Прогресс требует «переступить» через человека, так называемого традиционного Homo sapiens, толкая к созданию некоторого нового мыслящего существа с помощью новейших технологий. Однако применение последних может вызвать необратимые изменения в природе человека, что может привести к мировой катастрофе.

Антропологический кризис, человек, трансчеловек, постчеловек, трансгуманизм.

After having followed a difficult path of self-improvement by means of religion and culture, the humanity is nowadays focused on its self-improvement using new technology. Progress requires a "step over" a man, a traditional Homo sapiens, to push creation of a brand new thinking being applying the latest technologies. However, the use of the latter may cause irreversible changes in human nature, which may lead to a global catastrophe.

Anthropological crisis, a human being, Transhuman, Posthuman, Transhumanism.

УДК 140.8:113

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ КОСМОМІКРОФІЗИКИ

О. М. Кравченко, кандидат філософських наук

Окреслено базові герменевтико-номологічні проблеми фізики ХХІ ст. Усвідомлення принципової неможливості експериментальної перевірки теорії, відкриття її базових сутностей, або хоча б деяких базових кроків її побудови, які потребують немислимих і недосяжних енергій, звернуло вчених до герменевтико-номологічної методології.

Методологія, герменевтика, номологія, Космомікрофізика, сучасна теорія.

Епістемологія сучасної космомікрофізики, яка на сьогодні є фундаментальною фізикою, звернена до кількох базових проблем. Найперша з них – об'єднання фізичних знань або проблема уніфікації, яка виникла внаслідок тривалих невдалих спроб об'єднати дві базові для фізики теорії – загальну теорію відносності (теорію гравітаційних взаємодій) і квантову теорію, представлену стандартною теорією частинок (теорією всіх інших відомих, негравітаційних, взаємодій). Кожна з цих теорій істинна у своєму ареалі, але їх поєднання в теорії квантової гравітації дає абсурдні результати. Це широка філософська проблема, оскільки не може бути двох істинних теорій про одну й ту саму реальність.

Чому не поєднуються номологічні структури загальної теорії відносності та квантової механіки? Як утворилися прямо протилежні номологічні структури про одну й ту саму реальність Всесвіту? Про